

Het uur van de waarheid

Anne Stern bij Boekerij:

De Vrouwen van Berlijn-serie:

Schaduw en licht

De verloren kinderen van Berlijn

De hemel boven de stad

Het uur van de waarheid

Anne Stern

Het uur van de waarheid

Berlijn, 1925. Verloskundige Hulda Gold vertrouwt alleen Johann Wenckow, een jonge arts. Maar zijn familie zit niet te wachten op de vrijgevochten Hulda.

Deel 4 van de *Vrouwen van Berlijn*-serie

Vertaald uit het Duits door Sander Hoving

ISBN 978-90-225-9991-4
ISBN 978-94-023-2207-1 (e-book)
NUR 302

Oorspronkelijke titel: *Die Stunde der Frauen*
Vertaling: Sander Hoving
Omslagontwerp en -beeld: bürosüd, www.buerosued.de
Zetwerk: CeevanWee, Amsterdam

© Rowohlt Verlag GmbH, Hamburg
© 2025 Nederlandse vertaling Meulenhoff Boekeryj bv, Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.

Je loopt je leven lang
door duizend straten;
Je ziet tijdens je gang
hen, die jou vergaten.
Een oog verlokt,
je ziel geraakt,
je hebt 't gevonden,
een paar seconden...
Twee vreemde ogen, een korte blik,
een wenkbrauw, pupil, ooglid;
Wat was dat? Geen mens draait de tijd terug...
Voorbij, verwaaid, nooit weer.

Kurt Tucholsky, *Augen in der Grossstadt*, 1930

Proloog

Dinsdag 12 januari 1869

Sneeuwlicht, dacht Waldemar Storch en hij wierp een blik door het hoge raam met de gekruiste spijlen, sneeuwlicht was bij uitstek geschikt voor dit model. Een paar vlokken zweefden buiten tegen het glas en daalden neer op de vensterbank. Het was middag, het heldere carillon van de parochiekerk speelde. Bij zijn klanten betitelde Storch deze ruimte hoogdravend als zijn atelier, maar eigenlijk was het een kot, een hok op de zolder van een oud Berlijns huis, dat in de herfstwind wiegde als een schip dat niet gebouwd was voor de open oceaan. En dat nu toch moest oversteken naar de verre, reddende oever, desnoods met losse planken, desnoods met een lekgeslagen buik. Armoe troef, dat kon je wel zeggen.

De schilder schoof zijn fluwelen hoed naar achteren en richtte zijn blik weer op de vrouw die op een ietwat versleten, met chintz beklede canapé zat. Margot Lemieux noemde ze zichzelf, een artiestennaam, vermoedde hij. Maar die paste bij haar, zij was werkelijk het beste wat het Berlijnse Belle Alliance Theater momenteel te bieden had. Lang donker haar viel in dikke golven over haar rug, haar huid glansde in het zwakke licht, en om haar hals droeg ze een zilveren ketting met een hanger. Ze speelde verveeld met haar nagels, maar zelfs daarbij, dacht Storch, straalde ze een waardigheid uit die hem ontzag inboezemde en hem zelfs nerveus maakte. Hem, Waldemar Storch, hofschilder en gerenommeerd vertegenwoordiger van de Berlijnse salons, vroeger in elk geval! En zo'n kleine actrice,

nog geen twintig jaar oud en pas sinds afgelopen zomer op het podium, zat daar als een koningin. Hij had het gevoel dat hij haar hofnar was.

‘Alstublieft, mademoiselle Lemieux...’ zei hij, en ze keek op en glimlachte vriendelijk. Ze was bescheiden gebleven, dat moest hij haar nageven, ondanks haar recente successen. ‘Zou u uw kin iets schuiner kunnen houden?’ vroeg hij beleefd, en meteen veranderde ze de positie van haar hoofd, zodat haar wimpers – vals, natuurlijk, in het theater was niets echt – lange schaduwen op haar jukbeenderen wierpen. Net zo vals als haar Franse afkomst, dacht Storch, maar wie kon dat iets schelen? Of ze nu een Française was of eerder van zigeuners afstamde, zoals hij vermoedde, het Berlijnse publiek aanbad haar. Het nieuwe, pas geopende theater bood plaats aan duizend bezoekers en als mademoiselle Lemieux speelde, was elke stoel bezet.

Storch haalde diep adem. Het rook vertrouwd naar lijnolie, naar poeder en verf en ook een beetje naar de scherpe alcohol waarmee hij zijn penselen reinigde. Hij moest zich vermennen. Dit was lucratief werk, zulke goede opdrachten kreeg je tegenwoordig niet vaak meer. Meestal schilderde hij verveelde huisvrouwen in de villa’s van de stad en, als hij pech had, niet eens hen, maar alleen hun windhonden en pekinezen. Maar nu kon hij nog eens schitteren, en zoals in vroeger tijden niet alleen geld verdienen, maar ook erkenning oogsten. Dus aan de slag en concentratie!

‘U doet het geweldig,’ zei hij in de richting van zijn model, terwijl hij eigenlijk probeerde zichzelf moed in te spreken. ‘Dit gaat beslist een prachtig portret worden. Directeur Wolf zal tevreden zijn als hij de foyer van het theater met uw beeltenis kan sieren.’

‘U bent erg vriendelijk,’ zei de jonge vrouw glimlachend, en hij vroeg zich af of iemand door haar beleefde façade heen kon kijken. Op het toneel veranderde ze natuurlijk, werd ze een furie, een geliefde, een moordnares, hilde, schreeuwde, zong en danste en vergde dan het uiterste... van het publiek dan, niet van zichzelf, hij had het persoonlijk meegemaakt bij de voorstellingen, die hij zelden miste, want hij was een fervent theaterbezoeker. Maar sinds ze hier in zijn atelier zat, had hij het gevoel dat hij een kledingrek schilderde. Heel

mooi allemaal, maar merkwaardig levenloos.

Opnieuw doopte hij zijn penseel in de verf op het palet en ploeterde verder. Misschien moest hij opnieuw beginnen, eerst schetsen maken en het schilderen op het doek nog even uitstellen? Maar hij wist uit ervaring dat uitstel, het wachten op de muze, in de kunst niets uithaalde. Of er wás iets, of niet. Hoe was het mogelijk dat hij juist bij het portret van de fascinerende Lemieux faalde?

‘Ik word zo afgehaald,’ zei ze nu met een spoortje ongeduld, en hij voelde zich aan de ene kant opgelucht, aan de andere kant bezorgd vanwege de verspilde zitting. De volgende keer zou hij weer van voren af aan moeten beginnen. Tegelijk vroeg hij zich af wie er zou komen. De meeste actrices, vooral van het kaliber van een Margot Lemieux, hadden meerdere mannelijke kennissen, vaak uit de adellijke kringen van de stad, door wie ze zich lieten uitnodigen en onderhouden. Maar rond deze vrouw was het merkwaardig stil. Hij had slechts van één aanbidder gehoord, maar zijn bronnen hadden laatst gefluisterd dat deze jongeman uit een Oost-Pruisische adellijke familie onlangs was getrouwd. Pasgetrouwden onderhielden doorgaans geen relaties met een courtesane, dat was voorbehouden aan de heel jonge mannen of juist de oudere, van wie het huwelijk al verdord was. Tenzij, dacht Storch terwijl hij zijn penseel plichtmatig over het doek bewoog, het pas gesloten huwelijk van meet af aan al was verzuurd.

Nou, het ging hem niets aan. Voordat zo’n mooie jonge vrouw een man zoals hij zou opmerken, zou hij tot sint-juttemis moeten wachten. Voor hem waren er anderen daarbuiten in de straten van Berlijn.

Er werd geklopt en opgelucht liet hij zijn penseel zakken. Vervolgens trok hij wat onhandig zijn grijswitte schort over zijn uitpuilende buik. Te veel schnaps, te veel goedkope rode wijn, hij wist het, maar het kwam niet in hem op om minder te drinken. Hoe viel dit leven anders te verdragen? Misschien hoogstens met de liefde, dacht hij, en zijn blik dwaalde weer naar de vrouw op de canapé, die zich half had opgericht. Maar daarvan kreeg iedereen te weinig.

‘Binnen,’ riep hij en hij dacht bij zichzelf dat het toch wel een beetje brutaal was dat een heer mademoiselle Lemieux zo openlijk

in zijn atelier opzocht. Maar hij was benieuwd wie er zou komen.

De deur ging open en een man in een donkere jas kwam binnen, met een hoge hoed in zijn handen. Hij groette kort. Storch nam hem ongegeneerd op. Hij zag er intelligent uit en verder onopvallend. Toen viel Storchs blik op Margot Lemieux en eindelijk zag hij het! De diepe emotie, dat geheime iets, dat hij tot nog toe tijdens de sessies met haar had gemist, daar was het! In haar bruine ogen lagen schrik, pijn, uitzinnige vreugde... en dat allemaal vanwege deze kerel? dacht Storch ongelovig en hij bekeek de onopvallende jongeman opnieuw. Toen greep hij zijn penseel.

‘Momentje nog, meneer,’ zei hij haastig, ‘ik heb de dame nog heel even nodig.’ Zonder om te kijken, zwaaide hij met zijn hand in de richting van de gammele houten stoelen die rond een hoge tafel stonden. ‘Gaat u zitten, alstublieft.’

Hij hoorde het gemompel van de gast en het schrapen van stoelpoten, maar hij was al ondergedompeld in de wereld van het schilderen. Nu klopte alles! De huidskleur was hem al eerder gelukt. Niet te fel, niet te vleesachtig, maar precies die warme bruinachtige lichtheid die de menselijke huid kenmerkt, had hij met verf en olie op het kleine stuk linnen getoverd. Dan de plooi van de gerimpelde jurk die het model droeg, zo levensecht dat je de zijde bijna hoorde ritselen. En dan nu eindelijk de juiste uitdrukking op haar gezicht. Storch schilderde, bezielde, gelukkig. Je zou meteen verliefd worden op die ondeugende donkerbruine ogen met de schittering erin, die de indruk wekten dat het jonge meisje op het portret springlevend was en heimelijk lachte, misschien over een geslaagde grap die een fortuinlijke nietsnut haar zojuist had verteld. Storch schilderde met razendsnelle bewegingen en benijdde de vreemdeling, die achter hem zat en dit allemaal met niet meer dan zijn aanwezigheid had losgemaakt, vurig, en toch sloop er een zweem van medelijden in zijn jaloezie. Want wie de geheimzinnige man ook was en over welke financiële middelen of macht hij ook beschikte, het zou uiteindelijk niet goed met hen aflopen, dat waren nu eenmaal de regels van het spel. Maar daarom niet getreurd. In het theater en in het leven, wist Storch, waren het juist de stukken die de toeschouwer tot tranen toe bewogen die uiteindelijk voor de eeuwigheid bewaard bleven.

Zaterdag 19 september 1925

Bert keek op van zijn boek en liet zijn ogen over de Winterfeldtplatz dwalen, alsof hij op zoek was naar houvast, een plek die een rustpunt kon vormen na zijn bad in de meeslepende lectuur. Die vond hij in de weelderige gedaante van mevrouw Grünmeier, die een paar meter verderop haar beide armen, die een behoorlijke omvang hadden, in een bloembak stak. Toen ze hem opmerkte, knikte ze hem kort toe en ontweek zijn blik. Ze duwde haar met aarde besmeurde handen in de zakken van haar schort en bekeek toen zeer geïnteresseerd de gele, rode en violette asters die overal in potten en emaillen emmers bloeiden. De koude ochtendlucht was vervuld van de geur van zwarte, vette, vochtige aarde, van bloemen en de vroege herfst.

Bert voelde een kleine steek in zijn maag. De eigenaresse van de bloemenkraam op de markt keurde zijn escapades af, zoals ze onlangs tersluiks, maar voor Bert duidelijk hoorbaar, tegen de slager had gezegd. Waar ging dat heen? Een man die een andere man mee uit dansen nam en, God verhoede, wat nog meer? Hoe dan ook, Bert, zij en de andere marktlui kenden elkaar al veel te lang, zodat het bericht van Berts voorkeuren, dat het afgelopen jaar als een lopend vuurtje bij de kramen, zijn krantenkiosk en de hier majestueus tronende Matthiaskirche op de Winterfeldtplatz was rondgegaan, hun dagelijkse routine niet had verstoord. Maar de kilte die Bert sindsdien zag op het deegachtige gezicht van mevrouw Grünmeier, deed hem pijn als een ijzige wind.

In gedachten verzonken streefde hij de kaft van zijn boek en liet zijn ogen verder dwalen. De bladeren van de linden waren donkergeel verkleurd en zweefden geleidelijk naar de grond, verzamelden zich daar in hopen en ritselden onder de voeten van de vroege ochtendwandelaars. De bloesem van de meidoornstruiken was allang verwelkt, nu droegen ze kleine, appelachtige vruchten. De zomer was onherroepelijk voorbij, maar Bert kon er niet echt om treuren. Berlijn in de herfst, dat was hoe dan ook het beste! Wanneer de ochtendniveaus zachtjes over de daken van de huurkazernes van Schöneberg opstegen, de zon in de lichtblauwe hemel helderder scheen dan ooit om de kleurenpracht in de straten beneden tot leven te wekken en de lucht zo fris smaakte als bronwater, dan voelde hij zich levendiger dan in de verstikkende weken daarvoor, wanneer de muren van de stad nooit leken af te koelen.

Er kwamen twee jonge vrouwen naderbij. Ze liepen arm in arm en leken op elkaar als twee druppels water in hun plooirokken, keurige blouses en ronde hoedjes op hun hoofd. Die vormden een sterk contrast met hun geometrische korte kapsels, de nieuwste mode in de Berlijnse straten. Eén hoed lindegroen, de andere donkerblauw. Secretaresses op weg naar kantoor, dacht Bert en hij bewonderde hun slanke taille en hun zelfverzekerde tred. Ze begroetten hem met de beleefde desinteresse die jonge dames vaak tegenover oudere heren aan den dag leggen, en Bert maakte zich er niet druk om, maar boog en greep, nog voordat ze hun wensen konden uiten, naar een tijdschrift. En inderdaad!

‘Een *Elegante Welt* alstublieft,’ zei de donkerblauwe en ze kneep haar lippen, die al in een permanent kusmondje waren getekend, samen. Ze sperde haar ogen begerig open bij het zien van de cover.

‘Kijk, Vicky,’ zei ze opgewonden terwijl ze naar de glanzende afbeelding wees, ‘deze tennisjurk heb ik bij Wertheim gezien!’

‘Dat heb je al zo vaak verteld,’ antwoordde haar vriendin, die de rook nonchalant uit haar mond liet ontsnappen, terwijl ze het pijpje met de Lord-sigaret – ‘laag in nicotine: favoriet bij de dames’ – in haar hand hield alsof het een natuurlijk verlengstuk van haar arm was. ‘Het zou je geweldig staan.’

‘Helaas tennis ik niet,’ zei de donkerblauwe met een knikje naar

het racket in de hand van het model en zuchtte bedroefd.

Bert onderdrukte een glimlach. Deze meisjes droomden van de grote wijde wereld zoals alle jonge dingen, terwijl ze dag in, dag uit op kantoor hokten achter hun ratelende machines, zich krom werkten, blootgesteld aan het monotone geklik van de toetsen, en dictaten voor hun boss opnamen. Ze konden zo veel glossy tijdschriften kopen met mondaine tennisgirls als ze wilden, hun dagelijkse sleur bleef klein en grijs. Van het salaris van een secretaresse kon je maar net rondkomen, want vrouwelijke arbeid werd nog steeds minder gewaardeerd dan die van mannen. Bert bekeek het fotomodel op het tijdschrift. Wilde blonde krullen, een getraind lichaam in blauw-wit katoen, de blik onder de wimpers door in de verte gericht als een heldin, terwijl ze met haar racket de bal controleerde. Het ideaal van alle moderne jonge vrouwen in Berlijn, misschien wel in de hele wereld.

En voor de meesten toch zo ver van de realiteit, dacht Bert. Maar waarom, vroeg hij zich af, mijmerde hij vandaag over het lot van vreemde vrouwen? Er was maar één vrouw in zijn leven die echt iets voor hem betekende. Maar met romantiek had dat niets te maken. Hulda Gold was als een dochter voor hem, een kleindochter misschien, en zij was alles wat hij ooit aan familie zou hebben, zoveel was zeker. Als vroedvrouw wist ze heel wat te vertellen over het lot van de Schönebergse vrouwen. Die gingen naar de fabriek of het kantoor om te werken, gingen in het donker van huis en kwamen in het donker terug. Ze sjouwden, als ze ondanks het door de oorlog veroorzaakte mannentekort – al te veel jonge mannen waren jaren geleden op de slagvelden in Frankrijk, in België en Rusland aan flarden geschoten – een echtgenoot hadden gevonden, hun huilende kinderen jarenlang in krappe keukens of kleine burgerwoningen rond. Ze werkten zich door eindeloze bergen was, schoonmaakdagen, verdienden wat bij met hun naaimachine of door thuis sigaretten te draaien. Alle dagen waren eender, alleen op zondag onderbroken door een koffiekranse na de preek of een bioscoopje. En zelfs de welgestelde vrouwen, die een dienstmeisje hadden of in elk geval een werkster, in wier kasten meer hing dan een doordeweekse en een zondagse jurk, wier appartementen in het voorhuis over een

badkuip beschikten en een toilet in de woning, zelfs die voelden toch het juk van de vrouw! Ze kregen meestal meerdere kinderen, gehoorzaamden hun mannen, snauwden de dienstbodes af en hadden weinig afwisseling, afgezien van de uitgebreide diners die ze voor de zakenvrienden van hun echtgenoten organiseerden en waarbij ze zelf, vanwege de slanke lijn, nauwelijks iets aten. Nee, afgezien van een paar vrijgevochten vrouwen die het waagden de benauwde huishoudelijke paden te verlaten en zich als kunstenaressen of actrices door het leven te slaan, was een vrouw, misschien met uitzondering van degenen die gestudeerd hadden, in Berts ogen bij god niet te benijden. Of ze nu met een nertsstola of een schouderdoek door het leven gingen.

‘Eén mark, alstublieft,’ zei hij tegen het meisje met de donkerblauwe hoed. Ze betaalde, glimlachte vluchtig en liet de *Elegante Welt* in haar aktetas vallen, die ze, daar had Bert op durven wedden, verder leeg met zich meedroeg om gewichtig te doen. Ze haakte weer in bij haar vriendin en samen verdwenen ze, pratend over de nieuwste rokkenmode, in de richting van de Nollendorfplatz, waar de bovengrondse metro reed. Hij stelde zich voor hoe ze met hun slanke benen, waarop ze bij gebrek aan geld de kousnaden alleen hadden getekend, in een van de wagons sprongen en zich in de rammelende metro, die over de boven de stad opgetrokken viaducten schoot, naar hun werk lieten vervoeren. Elke dag opnieuw.

‘Morgen, meneer Bert,’ zei een stem, en hij keek op en zag de lichte ogen van Hulda, daarboven een paar weerbarstige donkere ponyfransjes en de rode vilthoed, die aan de randen al een beetje versleten was. Als juffrouw Hulda haar duifblauwe zijden kapje verruilde voor dat ouwe ding, kon je ervan uitgaan dat de zomer voorbij was.

Net nog had hij aan haar gedacht!

‘Goedemorgen.’ Hij stapte zijn kiosk uit en maakte een buiging, dieper ditmaal dan daarnet bij de twee jonge gansjes, juffrouw Hulda verdiende eigenlijk een ochtendlijk eerbetoon als een prinses, vond hij. Maar vandaag liet haar kleding voor iets dergelijks enigszins te wensen over. Hulda hield een broodje met een hap eruit in haar hand en kauwde. De kruimels die zich rond haar mondhoeken hadden verzameld, deden haar er aandoenlijk jong uitzien, hoewel

ze, zoals hij wist, rond de dertig was. ‘Uit bed gevallen?’ Hij bekeek de scheef geknoopte jas en de gekreukelde blousekraag die eronder uit piepte.

‘Zo erg?’ vroeg ze en ze bloosde licht terwijl ze haar leren tas neerzette. Nerveus frunnikte ze aan haar kraag en streek haar jas glad. ‘Ik heb me verslapen,’ zei ze, ‘tenminste, dat dacht ik!’

‘Nog steeds geen horloge?’

Ze schudde haar hoofd en stopte een eigenwijze donkere lok van haar kortgeknipte haar achter haar oor. ‘Ik heb de kerktoeren horen slaan en moet me, slaapdrunken als ik was, hebben verteld,’ mompelde ze. ‘Ik ben met een bonzend hart het huis uit gerend en zag toen dat het een uur vroeger was dan ik dacht.’ Ze grijnsde hulpeloos en stak het half opgegeten broodje omhoog. ‘Nou, zo heb ik er tenminste nog eentje kunnen scoren bij de bakker, de goede zijn al voor dag en dauw uitverkocht.’

‘En ik geniet van een praatje,’ zei Bert tevreden en hij hoopte op instemming, die meteen in de vorm van een genadig knikje volgde.

‘Wat heb ik tot nog toe gemist?’

Bert dacht na. ‘Mevrouw Grünmeiers openlijk getoonde minachting voor mijn nietswaardige persoon,’ zei hij en hij probeerde zo vrolijk mogelijk te klinken, maar natuurlijk doorzag Hulda hem.

‘Vergeet die ouwe taart,’ adviseerde ze hem, maar het medelijden in haar grijze ogen deed hem nog meer pijn dan de minachting van mevrouw Grünmeier. ‘Die legt op alle slakken zout.’ Ze wierp een boze blik naar de bloemenkraam, alsof ze de marktvrouw de volle omvang van haar toorn wilde laten voelen.

‘En wat nog meer?’ vroeg ze toen nieuwsgierig.

Bert was opgelucht dat hij de kans kreeg om van onderwerp te veranderen. ‘De modewereld, dat wil zeggen de couturiers in Parijs, hebben besloten dat de rokken deze herfst precies tien centimeter onder de knieschijf moeten eindigen. Wie het waagt om daar twaalf centimeter van te maken, heeft blijkbaar afgedaan en is hopeloos ouderwets,’ zei hij, de woorden herhalend die hij Vicky bij het weggaan had horen zeggen. Hulda trok haar wenkbrouwen op.

‘Ik wist niet dat u zich met damesmode bezighield, meneer Bert,’ zei Hulda spottend, ‘hoewel –’ Ze wilde verder praten, maar hield

zich op het laatste moment in en beet, aan haar van pijn vertrokken gezicht te zien, waarschijnlijk net op tijd op haar tong. De lichte huid van haar wangen kleurde donkerrood. ‘Sorry,’ mompelde ze, maar Bert wuifde haar woorden snel weg.

‘Laat maar,’ zei hij, ‘die grap krijgt u van me! Hoewel, ondanks alles wat u van mij weet, behoor ik niet tot de heren die geneigd zijn om dameskleren te dragen. Wat dat betreft ben ik toch eerder conventioneel.’

Er viel een ongemakkelijke stilte, toen beet Hulda nadrukkelijk onbekommerd in haar roggebroodje, en de ban was gebroken. Bert schraapte zijn keel.

‘Meer nieuws heb ik niet.’

‘Voor het moment,’ zei Hulda, ‘de dag is nog jong.’

‘Waarheen gaat de reis?’

‘Naar de kliniek,’ zei ze en ze propte de laatste hap ietwat onelegant in haar mond, klopte de kruimels van haar borst en zuchtte. ‘Sinds mijn promotie...’ nu floot Bert zachtjes door zijn tanden en ze maakte een afwerend gebaar, ‘... is het werk alleen maar toegenomen. Lieve hemel, wat heeft me bezielde? Leidinggevende vroedvrouw in zo’n grote kliniek? Tegenwoordig weet ik niet meer wat dat is, vrije tijd.’

‘En daar bent u dol op,’ zei Bert en hij glimlachte. ‘Heb ik gelijk?’

Ze lachte. Dat gebeurde zelden en haar hele gezicht straalde dan op zo’n manier dat Bert even moest slikken. Als ze zou weten hoe haar gelaatstrekken dan veranderden, dacht hij stiekem, zou ze dag in, dag uit alleen nog maar lachen. Maar al snel waaide het over en werd haar gezicht weer streng, zoals gebruikelijk. ‘Ja,’ gaf Hulda toe, ‘ik wen eraan, de snelheid is aantrekkelijk. Dat rondrennen als een kip zonder kop, dat ligt me wel.’ Ze aarzelde even. ‘En dat er naar me geluisterd wordt en ik die kuikens, de vroedvrouwen in opleiding, mag koeioneren, dat is ook niet slecht,’ gaf ze toe en ze toonde nogmaals haar zeldzame glimlach, ditmaal ondeugend en een beetje spottend, vond Bert. Het stond haar echt uitstekend. Eigenlijk, dacht hij plotseling, had ze maar weinig gemeen met de vrouwen over wie hij eerder had nagedacht, ze was noch een van de gekwelde schepsels van de huurkazernes noch een verweerde, verveelde huis-

vrouw. Maar ook niet excentriek zoals de dames uit de kunstwereld en theaterpodia. Nee, zij was echt uniek, zijn Hulda, dacht hij en hij voelde een enorme blijdschap bij het kleine bezittelijke voornaamwoordje dat hij zich, al was het maar in een stille dialoog met zichzelf, permitteerde. Zij was iemand om trots op te zijn. Was zij dat zelf ook? Wist ze hoe bijzonder ze was, die mooie zwaan tussen al die opgeblazen kippen en opgedirkte paradijsvogels? Want er was ook dat donkere, ondoorgrondelijke aan haar, dat misschien alleen hij kon zien, maar het was er! Het ging schuil achter haar heldere blik en liet zijn hart bezorgd ineenkrimpen, telkens wanneer hij overwoog of Hulda eigenlijk wel gelukkig was.

‘Hoe gaat het met uw beste meneer Wenckow?’ vroeg hij en hij was zelf verrast dat zijn gedachten hem zo vanzelfsprekend naar die vraag hadden geleid. Ook Hulda leek een beetje te schrikken.

‘Het gaat goed met Johann,’ zei ze. ‘Waarom ook niet?’

‘Nou, bijvoorbeeld omdat hij u vandaag weer met het werk in de kliniek moet delen.’

‘Onzin,’ Hulda maakte een wegwerpgebaar, ‘daar is hij inmiddels wel aan gewend. En ik, als ik dat mag zeggen, moet hem ook heel wat dagen en nog vaker avonden missen, als hij weer aan zijn dissertatie werkt. Of nog een extra nachtdienst heeft aangenomen om meer praktische ervaring op te doen als arts in de kliniek van Neukölln.’

‘En zijn arme verloofde zit alleen thuis?’

Toen keek ze op, ditmaal echt geschrokken. ‘Verloofde?’ echode ze, alsof het woord compleet nieuw voor haar was. ‘Rustig aan, zo ver zijn we nog niet.’

‘En dat dan?’ vroeg Bert, wijzend naar een fonkelende amethist aan haar ringvinger, die daar onlangs was opgedoken, ‘is die alleen voor de sier?’

Hulda tuitte haar lippen alsof hij haar had betrappt. ‘Die is van zijn moeder,’ zei ze zacht, ‘en hoe moet ik haar uitleggen dat ik niet graag sieraden draag? Laat staan de hare?’

‘Dus geen boodschap? Geen belofte?’ vroeg Bert en hij kneep zijn ogen samen. Hij streek over zijn volle snor, die hij ’s ochtends vroeg zoals gewoonlijk met een flinke portie pommade in model had gekamd.

Ze schudde licht haar hoofd. ‘We zullen zien,’ zei ze. ‘Maar afgezien van het feit dat we nauwelijks tijd voor elkaar hebben en ik niets heb met opsmuk, zijn Johann en ik het altijd roerend met elkaar eens.’ Ze keek hem uitdagend aan, alsof ze tegenspraak verwachtte. ‘Bent u nu tevreden?’

‘Min of meer,’ zei Bert. Heimelijk observeerde hij haar. Het moest vreemd zijn voor een rasechte Schönebergse zoals zij, dacht hij, om opeens op zo veel plaatsen in de stad in en uit te lopen, ze was vaker onderweg dan op één plek. Een reiziger tussen werelden, nu eens in de kliniek in de Artilleriestrasse, dan weer in het ongetwijfeld pre-tentieuze landhuis van de familie Wenckow in Frohnau, zoals hij wist, en uiteindelijk weer hier, op het oude, gehavende plaveisel van het marktplein.

Bijna nors zei hij: ‘Het belangrijkste is dat u nog weet waar u thuishoort, juffrouw. We zien u helaas zelden hier bij ons in de wijk. Samen, bedoel ik.’

‘U weet net zo goed als ik dat mevrouw Wunderlich geen herenbezoek in haar pension tolereert,’ was het vinnige antwoord. ‘Moeten we volgens u dus speciaal met de trein hiernaartoe komen, naar Schöneberg, daar op die bank zitten als twee vergeten paraplu’s, en dan weer zonder onderdak verder trekken? Het ligt toch voor de hand dat we elkaar liever in de stad ontmoeten.’

Dat zei ze, hoewel Schöneberg ook ‘de stad’ was, vijf jaar geleden ingelijfd bij Groot-Berlijn. ‘In de stad’.. in Berts oren klonk het vreemd genoeg als ‘in het buitenland’. De angst dat ze daarnaartoe zou vertrekken en hij haar dan zou verliezen, kwelde hem.

Maar desondanks moest hij haar gelijk geven. ‘Bovendien –’ zei hij, en ditmaal was hij het die midden in de zin stokte.

‘Ja?’

Zwijgend knikte hij in de richting van het hoekcafé. Felix Winter, de jonge chef van het traditionele koffiehuis op de Winterfeldtplatz, vulde juist de suikerpotjes bij van de kleine bistrotafeltjes op de stoep. Zijn corpulente lijf werd nog verder benadrukt door het strak zittende pak, niet erg flatterend, dacht Bert, terwijl Felix ooit een knappe jongeman was geweest. Maar de jaren waren niet ongemerkt aan hem voorbijgegaan. Hij leek minder beweeglijk te zijn, eerder

stijf en massief. Het was hem aan te zien dat hij vaak probeerde zijn zorgen en problemen met snoepgoed te compenseren. Opeens leek hij niet veel meer te verschillen van zijn matrone-achtige moeder.

Hulda keek ook en fronste. Ze snoof.

‘Juist,’ zei ze, ‘Café Winter zou voor mij ook niet de allerbeste plek zijn voor een afspraakje met Johann. Te veel ogen.’

‘In elk geval heeft meneer Winter die gekwetste blik afgeleerd waarmee hij u jarenlang heeft aangestaard,’ zei Bert terwijl hij een grijns onderdrukte, ‘en misschien zouden u en uw huidige verloofde nu zelfs weer welkom zijn in zijn heiligdom. Temeer omdat hij wel eens iets anders aan zijn hoofd zou kunnen hebben dan vervlogen dromen.’ Hij negeerde Hulda’s protesterende blik bij het woord ‘verloofde’, waar ze zich zo aan stoorde, en knikte weer in de richting van het café, waar nu een elegant geklede blondine de deur uit kwam, naar Felix liep en iets tegen hem zei wat je bij Berts kiosk niet kon verstaan. Intussen streek ze met beide handen over haar zwangere buik, die onmiskenbaar onder haar lichtblauwe zijden jurk bolde, waarvan de stof veel te dun was voor dit seizoen, maar die ongetwijfeld precies tien centimeter onder de knie eindigde. Een vrouw als Helene Winter was een heleboel, maar beslist niet ouderwets. Ze had het model kunnen zijn op elke afzonderlijke pagina van de *Elegante Welt*, zo exquis was de kleding die ze, ook in haar huidige toestand, elke dag koos, zo zacht omhulde haar kapsel haar mooie hoofdje, zo perfect, bijna onzichtbaar en toch effectief, was de subtiele make-up aangebracht. Ongetwijfeld was ze, dacht Bert, vaste klant van de pas geopende kapperszaak Ferdinand op het plein, waar nu ook dames, achter een kuis kamerscherm verborgen voor de geschoren heren, werden gefriseerd.

‘Ja, Felix bouwt een nest,’ zei Hulda, en Bert moest toegeven dat er in haar stem geen spoor van bitterheid klonk. ‘Ik ben blij voor hem. Zelfs als dat betekent dat hij zijn leven lang met die blonde feeks moet doorbrengen, wat me oprecht spijt.’

‘U bent erg grootmoedig,’ zei Bert plagerig en hij vond het een goed teken dat Hulda zo gelaten, bijna zorgeloos over haar vroegere vriend Felix Winter sprak. Want uiteindelijk betekende dat toch dat ze niets betreurde, dat ze momenteel tevreden was met de man aan

wiens zijde ze hopelijk binnenkort zou leven, ook al deed ze nu nog haar best om ongenaakbaar te lijken. Zijn bezorgdheid om haar nam een beetje af en hij ademde de koele herfstlucht in. Eindelijk, na al die jaren met die ellendige cichorei, rook hij weer de geur van vers gezette, echte bonenkoffie, die concurreerde met die van aarde en bloesem. Hulda was op de goede weg, weliswaar van hem, Bert, vandaan, maar zo gingen die dingen nu eenmaal. Hij was een oude kloek en moest zijn kuiken laten gaan. Zolang het maar goed met haar ging! Wat wilde hij nog meer?

Inmiddels had Hulda een krant gepakt, de *Vossische*, zag hij, en las ze de koppen. Bert keek over haar schouder, hoewel hij elk woord van de voorpagina's kende, want waren de kranten niet immer zijn beste kameraden? Hulda wees verbaasd naar de zwarte letters. *Dodelijk schot op Rijksbanierlid*, stond er.

'Alweer een aanslag?'

Bert knikte met gefronste wenkbrauwen. 'De *Völkischen* worden steeds brutaler,' zei hij, 'ze geloven langzamerhand dat de Potsdamer Platz, de Innsbrucker Strasse, dat alles hier van hen is, met op hun revers die weerzinwekkende zwarte swastika's waarmee ze rondlopen. Maar het verbaast me niks dat de politie die lieden hun gang laat gaan.'

'Misschien zijn die agenten, die aan het rechteroog blind zijn, uiteindelijk wel blij dat iemand het vuile werk voor ze opknapt,' zei Hulda, en Bert keek haar verbaasd aan. Ze sloeg haar ogen neer. 'Ik lees soms ook de krant, hoor,' antwoordde ze uitdagend, en omwille van haar deed hij moeite zijn lachen in te houden, omdat ze sprekend leek op een schoolmeisje dat door een oudere leerling serieus wilde worden genomen.

'Dan weet u hoe het eraan toegaat,' zei hij in plaats daarvan, 'de aanhangers van de NSDAP verzamelen zich op de pleinen van Berlijn, zoeken ruzie met iedereen die eruitziet als een democraat en spelen volkslegertje. Hitler is uit de gevangenis ontslagen en hij bouwt vanuit het zuiden in alle rust zijn *Sturmabteilung* op. Onze arme vredelievende democratie staat machteloos.'

'Hoe bedoelt u?'

'Het is altijd de grootste zwakte van de democratie geweest dat ze

ook de mening tolereert van degenen die haar fundamenten aantasten. We laten de völkische termieten knagen en knagen. En als het gebouw van de republiek uiteindelijk instort, jammert iedereen en zegt: “Ach, hadden we maar op tijd de rattenvanger gebeld.”

Hulda staaarde hem aan. ‘Een vreemd beeld,’ zei ze peinzend, ‘anders hoor je altijd alleen de Völkischen tekeergaan tegen de Joodse “parasieten”’.

Bert schrok. Inderdaad, hij had dezelfde woorden gebruikt als de rechtsen. Snel schudde hij zijn hoofd.

‘Klopt, dat soort termen zou ik niet in de mond moeten nemen. Maar het blijft een feit dat iemand harder moet optreden tegen de strapatsen van de Volkspartij voordat ze ons allemaal met hun SA overrompelen.’ Hij wees naar de krant, die door het zachte briesje nog steeds bewoog in Hulda’s hand. ‘Of hoeveel mensen moeten er nog meer worden neergeschoten door die moordenaars?’

Alsof het afgesproken was, klonken er luide kreten vanaf Café Winter over het plein, en Hulda en Bert keken om. Aan een van de tafels was een groepje van vier jonge mannen gaan zitten, met opgeschoren nekken, bruine hemden en het symbool dat inmiddels bij elke Duitser bekend was op de borst: een zwart hakenkruis. De mannen riepen om koffie, ontbijt en schnaps, hoewel het nog maar acht uur in de ochtend was, en de serveerster in het witte schort glimlachte en maakte grapjes met hen en liep toen snel weg om hun wensen te vervullen. Helene was inmiddels weer in het café verdwenen, maar Felix stond nog steeds buiten en schreef zorgvuldig met wit krijt de dagmenu’s op een bord. Bij de luide stemmen van de jonge mannen had ook hij zich omgedraaid, zodat zijn blik nu halverwege de Winterfeldtplatz die van Bert ontmoette. Bert staaarde zonder te knippen naar hem totdat Felix, een hand halfslachtig opgeheven in een groet, deze weer liet zakken en snel zijn hoofd over het bord boog. Hij leek beschaamd, vond Bert, en dat gevoel gunde hij hem van harte.

‘Wie met de wolven in het bos huilt...’ mompelde hij en hij slikte de rest van de uitdrukking in. Hulda keek hem alleen zwiingend aan en legde de krant weer terug. Normaal gesproken gaf hij haar een standje dat ze zijn kiosk niet als uitleenbibliotheek moest misbrui-

ken, maar vandaag zag hij het door de vingers.

‘Ik moet ervandoor,’ zei Hulda en ze pakte haar vroedvrouwentas. ‘Over een uur moet ik echt met mijn dienst beginnen.’

‘Een bevredigende werkdag gewenst,’ zei Bert en dat meende hij. Hij stelde zich voor hoe Hulda in haar vroedvrouwenuniform door de gangen van de kliniek beende, kordaat, zoals in haar aard lag, en vrouwen bijstond bij de geboorte van hun kinderen. Als hij een vrouw was, dacht hij opeens, verbaasd over zijn vreemde inval, dan zou hij ook Hulda Gold aan zijn kraambed wensen. Maar godzijdank was hij geen vrouw!

Hij greep haar hand en kustte die galant, zij liet het toe met een half spottende, half verlegen glimlach. ‘Wat leest u daar eigenlijk?’ vroeg ze toen en ze wees naar het boek dat hij op de toonbank van zijn paviljoen had laten liggen. De gele omslag kon wedijveren met het geel van de vallende bladeren

‘De nieuwste roman van een zekere Lion Feuchtwanger,’ zei hij en hij merkte dat de naam van de schrijver haar niets zei. Nou, naast Tucholsky was die sinds kort zijn favoriet, maar de meningen over Feuchtwanger waren verdeeld; sommigen bestempelden zijn roman zelfs als pulp, als historische kitsch. Maar Bert vond dat hij prachtiger dan wie dan ook beelden kon oproepen met woorden. En de geschiedenis van vroegere tijden had meer dan genoeg te bieden waarvan de hedendaagse lezers iets konden opsteken. Soms had Bert het gevoel dat hij bij het lezen van lang vervlogen intriges en verhalen in een spiegel van het heden keek: het beeld was weliswaar donker en mistig, maar onmiskenbaar vertrouwd.

‘*Jud Süß*,’ las Hulda en ze fronste haar wenkbrouwen. ‘Is dat niet een oud sprookje?’

‘Oud? Nee, er is niets ouds aan.’

‘Waar gaat het over?’

‘Over de Jood Josef Süß Oppenheimer en zijn wraak op een vorst die zijn dochter heeft geroofd. Over macht, vijandschap, liefde. Over Jodenhaat en overspannen machtsfantasieën. En over afwezige moeders en moeilijke vaders. Kortom, over ons allemaal.’

Hulda knikte licht verrast, maar hij zag dat ze het begreep.

‘Geeft u het aan mij als u het uit hebt?’ vroeg ze. ‘Uiteindelijk

moet ik u er toch van overtuigen dat ik geen kunstbaar ben en dat u niet de enige bent die zo nu en dan filosofeert over onze krankzinnige wereld.'

Voordat hij kon antwoorden, was ze al met een hooghartige uitdrukking op haar gezicht over het plein weggelopen, en hij zag alleen nog haar rechte rug, de smalle nek met het rode hoedje. Voor de honderdste keer vroeg hij zich af hoe het zou zijn om een dochter te hebben en of hij zich in dat geval net zo veel zorgen om haar zou maken als om deze weerbarstige juffrouw Gold.

Zaterdag 19 september 1925

De vrouw zuchtte, haalde adem, zuchtte weer en klampte zich met beide handen aan Hulda's arm vast als een drenkeling aan een stuk drijfhout dat toevallig op het water dobberde. Tussen de weeën door bracht ze zinsflarden uit die Hulda slechts ten dele verstond: 'Wil niet meer!' ... 'Kan dit niet!' ... 'Laat het ophouden!' klaagde en gromde ze, maar als de wee kwam, zei ze niets meer, zuchtte, haalde adem, perste en hijgde, en Hulda wist dat alles ging zoals het moest gaan. Als barende vrouwen dit punt eenmaal hadden bereikt, was er geen weg terug meer. Op het hoogtepunt van de pijn volgde, als alles goed verliep, altijd spoedig de geboorte en, voorlopig dan, het einde van het lijden. En dus streelde Hulda alleen met vaste hand de pijnlijke rug van de vrouw die half op het kraambed zat, moedigde haar aan en verzekerde haar dat het snel achter de rug zou zijn.

'U doet het geweldig, mevrouw Rothenburg,' zei ze en ze glimlachte bemoedigend naar de barende, 'nog een paar keer stevig persen en het kind is er.' Voorzichtig tastte ze naar het hoofdje en merkte al dat het zich een weg naar buiten wilde banen.

Naast haar stonden twee leerling-verloskundigen. Ze waren pas begonnen met hun opleiding, en de mond van de een, een lichtblond en lang meisje, hing open van verwondering en ontzag. De ander, een tenger brunette, leek bang te zijn voor de kermende vrouw op het bed. Ze bleef zo ver mogelijk bij haar vandaan en observeerde Hulda voorzichtig, alsof ze niet wist wat ze moest ver-